

crkva u svijetu

PRILOZI

KAKO JE DE DOMINIS POSTAO SENJSKI BISKUP

Edo Pivčević

De Dominis se rodio na Rabu 1560. i postao je senjski biskup kad mu je bilo 40 godina. Čast i uspjeh nisu došli rano, morao je obijati mnoge pragove dok je došao do biskupske stolice. U Italiji stvari nisu pošle za njega kao što je želio i vratio se u Hrvatsku kao tridesetišestogodišnjak, s mnogim gorkim iskustvima i očima upravljanim prema Senju, gdje je biskupsko mjesto ostalo slobodno smrću dotadašnjeg biskupa, njegova strica i odgojitelja, koji je, čini se, stradao pod Klisom u travnju 1596, kada je u krvavom okršaju jednoj hrabroj skupini uskoka, Poljičana i Splićana uspjelo za kratko vrijeme preoteti tvrđavu od Turaka.¹ Trebale su mu međutim četiri godine da uvjeri Habsburgovce da je on pravi čovjek za to mjesto. Kad su njegovi naponi bili konačno okrunjeni uspjehom, izgledalo je da mu je kao četrdesetogodišnjaku na pragu zrele dobi, koji je, kako jedan očevidac kaže, već »počeo sijediti«, budućnost osigurana. U stvari, bio je to početak spektakularnog pada, koji će konačno završiti njegovom smrću u tamnici u rimskoj Anđeoskoj tvrđavi i zadnjim besmislenim činom osvete njegovih protivnika, kad su njegovi posmrtni ostaci zajedno s njegovim spisima bili javno spaljeni na rimskom trgu Campo di Fiori 21. prosinca 1624.

Rukopis koji ovdje donosimo u prijevodu zapisnik je istražnog postupka koji je pokrenuo papinski nuncij za Gornju Njemačku sa sjedištem u Gracu — nuncij je također nosio titulu »jadranskog biskupa« — s ciljem da se ustanovi da li je de Dominis pogodna osoba za senjsku stolicu, te da se prikupe osnovni podaci o stanju senjske crkve. Postupak je trajao tri dana, od 22. do uključivo 24. ožujka 1600, saslušano

¹ Napad na Klis je predvodio splitski plemić Ivan Alberti; u borbi su poginula također tri splitska kanonika. Up. Ivan Ostojić, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, 1975, str. 133.

je sedam svjedoka. Rukopis sam našao u riznici kapele sv. Jurja u kraljevskom zamku u Windsoru u Engleskoj, gdje je de Dominis bio dekan od svibnja 1618. do ožujka 1622, kada je podnio ostavku na položaj. Sam rukopis je međutim nabavljen 25. srpnja 1938. na dražbi kod poznate londonske firme Southeby, čini se, od nekog njemačkog prodavaoca. Sastoji se od 14 koncem povezanih folio listova, od kojih je 13 ispisano, 11 na obje strane. Ispisane stranice su numerirane 91—103, tako da je očito da je rukopis prvobitno bio dio neke veće zbirke, iz koje je istrgnut. Dijelovi rukopisa su potamnili, valjda od vlage; pismo je mjestimice izbljedito i teško je čitljivo, premda se po tragu pera i smislu uglavnom mogu rekonstruirati sve riječi. Mnogo veću glavobolju su mi zadale skraćnice, koje su ondašnji pisari naveliko rabili da prištede na trudu, vremenu i papiru, a koje iz ove udaljenosti od gotovo četiri stoljeća nije uvijek lako razriješiti.

Premda ishod istražnog postupka nije bio u sumnji, jer je de Dominis predložio za biskupsku stolicu sam car, i nitko od de Dominisovih protivnika nije bio saslušan, dokumenat ipak sadrži mnoge zanimljive podatke kako o samom de Dominisu, tako o gradu Senju u ono doba. Dokumentat je također jedinstven po tome što bilježi dojmove i zapažanja de Dominisovih suvremenika i znanaca onako kako su ih ovi izgovorili, pa iz teksta zrači svježina žive riječi i daje mu poseban čar, koji odudara od stila starih listina. Jezik je slobodan i gibak; čitajući zapisnik nije se teško uživjeti u situaciju u kojoj je nastao, pa čak i predočiti ličnosti glavnih aktera, čije karakterne osobine ponekad izbijaju na vidjelo između redaka njihovih iskaza.

Značajno je, međutim, da je postupak pokrenut na izravno traženje samoga de Dominisa. Jer, premda mu je konačno uspjelo nagovoriti dvor da podrži njegovu kandidaturu, crkvene vlasti, čini se, nisu bile u velikoj hitnji, a ni nadvojvodi Ferdinandu se, izgleda, nije žurilo. Nadvojvoda je bio zauzet na dva fronta, prvom: svjerskom i ideološkom, drugom: vojničkom. Još od 1596, kad je kao osamnaestogodišnjak službeno preuzeo državnu upravu u Gracu, predvodio je uz pomoć Isusovaca žestoku kampanju protiv protestanata u Austriji. Stanje se s vremenom toliko zaoštrilo da je i glasoviti Johannes Kepler, koji je tada bio profesor matematike na sveučilištu u Gracu, bio primoran napustiti grad i odseliti u Prag gdje je vladao liberalniji duh i gdje mu je Tycho Brahe pribavio mjesto na carskom dvoru. Car Rudolf, uprkos teškim duševnim depresijama od kojih je patio, bio je, za razliku od mlađeg mu rođaka Ferdinanda, intelektualno mnogo pristupačniji i tolerantniji čovjek. Kepler se — uzgred napominjem — preselio u Prag u siječnju 1600, nešto manje od tri mjeseca prije nego je pitanje de Dominisova unapređenja došlo na dnevni red.

Ferdinand je tada bio zaokupljen također na drugom, mnogo opasnijem frontu, naime vojničkom. On je u carevini, poput pokojnoga oca mu Karla (koji je utemeljio Karlovac), bio »zadužen« za južnu granicu, napose za Vojnu Krajinu. Tamo je od 1593. sve do 1606. bjesnuo gotovo neprekidni granični rat, te su Turci otkidali komad po komad Hrvatske, dok je konačno nisu reducirali na poznate »ostatke ostataka«. Jedan važan protu-turski čimbenik u toj situaciji bili su uskoci. No uskoci su

se otimali austrijskoj kontroli, a uz to su bespoštedno napadali mletačko brodovlje, da bi se snabdjeli i financirali svoje pohode na Turke, osvjećujući se tako obama neprijateljima istovremeno.

Da li je de Dominis doista bio pogodna osoba za jedan ključni položaj u tom uzavrelom ratnom kotlu? Protiv njega je već bilo prigovora na dvoru, vjerojatno od senjskog kaptola, da zanemaruje administraciju biskupije, koja mu je bila povjerena 1596. Po svemu se čini da je stvarno provodio više vremena na Rijeci i u Gracu, nego u Senju; a često je također odlazio u Mletke. To i nije bilo posve nerazumljivo. Za visoko naobraženog, intelektualno nemirnog i ambicioznog čovjeka kao što je bio on, mali, sirotinjski Senj, bez i jedne jedine škole i prepun sirovih uskočih seljaka, jedva je mogao predstavljati kakvu atrakciju — osim, dakako, što je uz grad bila vezana biskupska stolica. Ta jedva što je za sobom ostavio talijansku provinciju, gdje je ipak imao profesorski položaj! Vijest o smrti strica mu biskupa 1596. zatekla ga je, izgleda, u gradu Bresciji, kamo je bio odselio iz Padove na zahtjev svojih isusovačkih starješina, da bi na jednom kolegiju predavao najprije retoriku, pa zatim logiku i filozofiju (pod ovom posljednjom se uglavnom podrazumijevala nauka o duši, teodiceja i moralka). U usporedbi s Padovom, tim Oxfordom onog vremena i intelektualnim središtem Mletačke republike, Brescia je bila učmala zavjetrina i on je svoju seobu morao doživjeti kao udarac. Utoliko više, što je u Padovi bio popularan profesor na sveučilištu, koji je, kao što sam ponosno ističe, »punio auditorije« svojim predavanjima iz matematike.² Godine koje je proveo u Padovi bile su za njega otkrivalačke, uzbudljive godine, pune plodnog intelektualnog rada; čini se da je baš u tom razdoblju napisao svoju raspravu o vidu i svjetlu, koja je međutim izašla u tisku tek 1611. i koju je kasnije Newton pohvalio u svojoj *Optici*.³

Kad je, dakle, u talijanskoj provinciji doznao za smrt strica, zahvalno je zgrabio tu priliku da se izbavi iz neugodne mu sredine i otrgne se tutorstvu svoga Reda. Smatrao je da je bio zapostavljen i da njegovi darovi nisu bili dovoljno priznati i iskorišteni. Šansa da sada dobije biskupiju obećavala je kompenzaciju za sva razočaranja, pa se tako pun nade zaputio kući u Hrvatsku.

² Vidi *M. A. de Dominis suae projectionis consilium exponit*. Ovaj kratki spis u kojemu de Dominis tumači zašto je napustio svoju dijecezu datiran je u Veneciji 20. rujna 1616, ali je prvi put tiskan u Heidelbergu oko mjesec dana kasnije, kad se de Dominis tamo kratko zadržao na putu u Englesku.

³ De Dominisova rasprava o svjetlu nosi naslov *De radiis visus et lucis in vitris perspectivis et iride*; tiskana je u Veneciji 1611, vjerojatno o njegovu trošku. Isaac Newton u svome djelu *Opticks* (1704) piše o de Dominisu sljedeće: »... it is now agreed upon, that this Bow is made by Refraction of the Sun's Light in drops of falling Rain. This was understood by some of the Antients, and of late more fully discover'd and explain'd by the famous Antonius de Dominis, Archbishop of Spalato, in his book *De Radiis Visus et Lucis*... For he teaches there how the interior Bow is made in round Drops of Rain by two Refractions of the Sun's Light, and one Refraction between them, and the exterior by two Refractions and two sorts of Reflexions between them in each Drop of Water, and proves his Explications by Experiments...«

No događaji su se razvijali drugačije nego što je očekivao. Habsburgovci su ga četiri godine držali u neizvjesnosti i mučili ga neodređenim obećanjima. Mlečani su vršili na nj pritisak, želeći da im pomogne ukrotiti uskoke, te su spletkarili čas za nj, čas protiv njega. I jedni i drugi su ga ucjenjivali, i kada je zamoren sve svima obećao, onda je konačno dobio biskupiju, da se odmah zatim nađe u ulozi izdajnika vlastite pastve.

O njegovu odnosu prema uskocima za vrijeme Rabattine strahovlade od siječnja do prosinca 1601. dosta je pisano u novije vrijeme, i mnogi autori spočitavaju Šenoi da ga je u svojoj pripovijesti *Čuvaj se senjske ruke* prikazao u odveć crnom svjetlu. U stvari, Šenoa je svoju pripovijest strogo bazirao na poznatim povijesnim vrelima. Uskoci su imali dobrog razloga da budu kivni na de Dominisa. Činjenica je da su njegovi kritičari, kad je poslije lutao po Europi, često koristili priliku da mu predbace da je bio »non pastor aut catellus, sed lupus inter Segnienses oves tuas«. Činjenica je također da je zahvaljujući mletačkom utjecaju postao splitski nadbiskup. Čak se govorilo da je papa bio imenovao nekog drugog čovjeka (to je, čini se, bio udinski dekan, koji je poslije postao trogriški biskup) te da su Mlečani uredili da se taj čovjek povuče, a da mu de Dominis kao kompenzaciju godišnje plaća stanoviti iznos na ime penzije.⁴ Sve bi to trebalo točno provjeriti; no nije nemoguće da u tome ima trunak istine.

Uostalom, za ono vrijeme to nije bilo sasvim neobično. Nešto drugo je međutim iz naše današnje perspektive mnogo važnije, a to je pokušati razumjeti psihu toga zamršenog čovjeka. Šenoa je tu potpuno zakazao. De Dominis nije jednostavno bio mletački sluga. Bio je visoko nadaren čovjek, koji je izgarao od želja da pokaže svoje sposobnosti stekne priznanje i publiku; Mlečani su to iskorištavali. Ne treba zaboraviti da su oni onda bili duboko ušančeni gazde u Dalmaciji, a praktički su gospodarili cijelim Jadranom. Za de Dominisa, kao za toliko drugih nadarenih ljudi u hrvatskoj povijesti (zanimljivo je da se baš u donjem zapisniku identificira kao pripadnik »istog«, naime hrvatskog »naroda i jezika«, *eiusdem nationis et idiomatis*, premda su ga poslije u Europi mnogi držali Talijanom) put do uspjeha vodio je kroz gazdina vrata. U raskomadanoj i sirotinjskoj vlastitoj zemlji nigdje nije bilo duhovnog oslonca da čovjeku pruži nadu i nadahnuće.

⁴ Vidi *Fidelis Annosus Verementanus* (pseudonim engleskog isusovca imenom John Floyd): *Synopsis apostasiae Marci Antonii de Dominis*, Antwerpen 1617, p. 48. ff.